

dze uświęcania. W związku z podjętą przez ks. Cebulę problematyką *Milczenie w liturgii* na szczególną uwagę zasługują m.in. kanony 898, 962 § 2, 1063 n. 3 i 1173. Odniesienie do norm podstawowego zbioru prawa w Kościele podkreśliłoby wiążący charakter przepisów liturgicznych zwłaszcza wobec tych, którzy celebryją, a niekiedy „brak im ducha”, i termin „odprawiać” rozumieją według pierwszego znaczenia tego słowa (zob. *Słownik języka polskiego*, t. II, Warszawa 1979, s. 470). Uwypuklam ten aspekt, gdyż autor omawianego opracowania nie określa jego adresata (brak wstępu), z zastosowanej zaś metody prezentacji zagadnienia (przeгляд norm, zestawienie) wnioskuję, że jest ono kierowane przede wszystkim do aktualnych i przyszłych przewodniczących liturgii.

Mimo powyższych zastrzeżeń publikacja ta może stanowić cenny przewodnik dla wymienionego grona, jak również innych wiernych, którzy pragną owocniej uczestniczyć w liturgii (przede wszystkim dzięki treści trzeciego rozdziału i wskazaniu w przypisach popularnych opracowań, zwłaszcza artykułów w czasopismach).

Wiesław S. Bar OFMConv

Mirosław D a n i l u k SCJ, Karol K l a u z a, *Podręczna encyklopedia instytutów życia konsekrowanego. Pojęcia, terminy, instytucje, dokumenty, czasopisma, sigła*, Lublin 1994, ss. 298, RW KUL.

Dzięki niestrudzonemu wysiłkowi autorów została opublikowana, dość długo i starannie przygotowywana, *Podręczna encyklopedia instytutów życia konsekrowanego*. Pomysł jej wydania zrodził się niejako na marginesie pracy autorów w Międzywydziałowym Zakładzie Leksykograficznym KUL. Tam właśnie dojrzała, jak sami stwierdzają we Wstępie, „[...] potrzeba przekazu w usystematyzowany sposób bogatej tradycji zakonnej, przede wszystkim w sferze pojęć [...]” (s. 5). W tymże Wstępie autorzy tłumaczą i uzasadniają układ *Encyklopedii*, podają wykorzystane źródła bibliograficzne (*notabene* bardzo bogate; szkoda jednak, że nie sięgnęli oni nadto do historii monastycyzmu zachodniego w opracowaniu C. H. Lawrence’a pt. *Medieval Monasticism. Forms of Religious Life in Western Europe in the Middle Age*, 2 ed., London–New York 1989) oraz wyjaśniają dobór haseł. Następnie są umieszczone Skróty bibliograficzne oraz Skróty ogólne. Poważne znaczenie informacyjne mają sigła zakonne objaśnione starannie i wyczerpująco (s. 13-54). Krytycznie trzeba wszak zauważyć, iż zakres treściowy OFM jest większy od podanego na s. 37 i obecnie obejmuje też OFMBern oraz OFMRef (s. 38), gdyż tzw. bernardyni czy reformaci współcześnie nie istnieją jako odrębny zakon franciszkański.

Tematyka poszczególnych haseł jest bardzo bogata i zróżnicowana. Odnosi się ona zarówno do życia zakonnego na Zachodzie, jak i na Wschodzie. Nie uważam, aby w krótkiej recenzji możliwa i celowa była krytyczna ocena wszystkich haseł, zwłaszcza że przed publikacją *Encyklopedii* M. Daniluk i K. Klauza zasięgali opinii wielu specja-

listów z dziedziny historii życia zakonnego, jego duchowości, prawa zakonnego itp. Swoje uwagi krytyczne ograniczę przeto tylko do niektórych problemów prawa zakonnego. Na ss. 139-140 dość szczegółowo i poprawnie została omówiona „Inkorporacja”, nie znajdujemy natomiast hasła „Ekskorporacja”, a przy „Sekularyzacji” (s. 252) też się o niej nie wspomina. Kwestia „Inkardynacji” (s. 139) jest przedstawiona mało wnikliwie, a o „Ekskardynacji” w ogóle nie ma wzmianki. Z kanonicznego punktu widzenia rozróżnienie tych aktów prawnych ma doniosłe i praktyczne znaczenie, przede wszystkim w kontekście inkardynacji czy ekskardynacji członka instytutu zakonnego czy stowarzyszenia życia apostołskiego, ubiegającego się o indult odejścia. Wiąże się to więc z właściwą i przystającą do życia interpretacją kan. 693 KPK 1983. Z kolei temat „Profesji zakonnej” (s. 234-235) ukazano poprawnie w optyce kanonistycznej i teologicznej, natomiast brak aspektu historycznego; wprawdzie został on uwzględniony przy „Uroczystych ślubach zakonnych” (s. 276), jednakże całkowicie jest pominięty przy „Czasowych ślubach zakonnych” (s. 95), a historia tej instytucji prawnej jest bardzo interesująca. Przy monastycznym „Propositum” (s. 236 – powinno być dodane „sanctitatis”) można było podać wśród różnych terminów także „votum monasticum”, „pactum”, „conventio” – określenia występujące dość często w literaturze zakonnej na temat zobowiązania do praktyki rad ewangelicznych w początkach życia konsekrowanego. Terminy te nawiązują do wypowiedzi św. Augustyna, według którego zakonnik jest: „homo Dei nomine consecratus et Deo votus” (*De civitate Dei* X, 6 – por. m.in. L. B o f f, *Zeugen Gottes in der Welt. Ordensleben heute*, Zürich–Einsiedeln–Köln 1985, ss. 115-116). Moim zdaniem dokładniej należało przedstawić „Opus Dei” (s. 216), które z pewnością interesuje dzisiaj wielu wiernych. Pod odsyłaczem „Instytuty świeckie” ze względów metodologicznych słusznie się o nim nie wspomina. Jest to bowiem prałatura personalna i dlatego *sensu stricto* nie wchodzi w tematyczny zakres *Encyklopedii*. Pod względem struktury organizacyjnej jest ona wszakże zbliżona do instytutów świeckich i stąd celowe byłoby jej omówienie. Uwaga ta nie jest zarzutem pod adresem autorów, lecz stanowi jedynie pewną sugestię recenzenta. Przy „Posagu” (s. 228) wypadało odnieść się jeszcze do kan. 454 KKKW. Niekiedy daje się również zauważyć dość poważną dysproporcję pomiędzy objętością niektórych haseł a ich znaczeniem teoretycznym czy praktycznym, np. „Klopjes” (s. 164) a „Tytuł święceń” (s. 274), „Treuga Dei” (s. 272) a „Typikon monastyczny” (s. 274) – tych przykładów jest – niestety – sporo, lecz nie widzę potrzeby mnożenia ich egzemplifikacji. Autorzy mogą tę uwagę wykorzystać przy ewentualnym drugim wydaniu *Encyklopedii*.

Wśród periodyków zakonnych nie znajdujemy w *Encyklopedii* żadnej wzmianki o „Vida Religiosa”, czasopiśmie wydawanym w Madrycie, obecnie pod znakomitym kierownictwem N. Tello CMF. Mimo propozycji recenzenta nie wprowadzono m.in. takich haseł, jak: Bojanowski Edmund, Celestyni, piuska. W Aneksie II (s. 297) podano kryteria podziału instytutów życia konsekrowanego, powołując się na mój *Komentarz* do prawa zakonnego. Uważam, iż należy skorygować ten mój podział, ponieważ – według kryterium KPK 1983 – instytutów życia konsekrowanego nie można dzielić na: zakonne, świeckie i stowarzyszenia życia apostołskiego. Nie odpowiada to systematyce samego KPK, który w intyulacji księgi II, części III, wyraźnie mówi o instytutach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostołskiego. Wynika z tego, iż sam prawodawca nie utożsamia tych dwóch rodzajów życia poświęconego Bogu i Kościoło-

wi. W sensie analogicznym, do instytutów życia konsekrowanego można zaliczać jedynie te stowarzyszenia, „[...] których członkowie podejmują rady ewangeliczne przez jakieś więzy określone w konstytucjach” (kan. 731 § 2).

Z uznaniem trzeba natomiast podkreślić, iż uwzględniono wszystkie istotne dokumenty Stolicy Apostolskiej odnoszące się do instytutów życia konsekrowanego. Pod hasłem „Vita e missione dei religiosi nella Chiesa” (s. 278) otrzymujemy wreszcie jasną informację na temat dwóch dokumentów, częstokroć mylnie przytaczanych w literaturze zakonnej. Idzie mianowicie o: *Religiosi e promozione umana* (Zakonnicy a promocja ludzka) oraz *Dimensione contemplativa della vita religiosa* (Wymiar kontemplacyjny życia zakonnego). Jako bardzo pożyteczny oceniam także Aneks I (s. 290-296), zawierający wykaz zakonów (*Ordines*), instytutów świeckich (*Instituta saecularia*) oraz stowarzyszeń życia apostolskiego (*Societates vitae apostolicae*), opracowany na podstawie danych w *Annuario Pontificio* z 1992 r.

Dokonanie rzeczowej i obiektywnej recenzji każdej publikacji encyklopedycznej bywa niezmiernie trudne i mozolne. Tak jest również i tym przypadku. Kilka wysuniętych uwag krytycznych może wzbudzić podejrzenie o niefachową redakcję niektórych haseł jedynie u niezyczliwego i niedoświadczonego odbiorcy. W przekonaniu recenzenta jakość naukowa *Encyklopedii* jawi się w zupełnie innym świetle. Stanowi ona na polskim rynku wydawniczym dzieło absolutnie nowe i pionierskie, dobrze i rzetelnie opracowane. Wiadomo też, iż bardzo obszerny DIP (*Dizionario degli istituti di perfezione*. Vol. I-VIII. Roma 1974-1988) jest dostępny tylko dla nielicznej grupy osób konsekrowanych. Niewymierny jest trud opracowania tej *Encyklopedii*; za niego należy się autorom szczerą wdzięczność licznych wspólnot zakonnych w Polsce i, jak sądzę, również w krajach języka słowiańskiego.

Bronisław Wenanty Zubert OFM

Julian Kałowski MIC, *Prawo o instytutach życia konsekrowanego według Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich*, Warszawa 1994, ss. 313, ATK.

Długoletni pracownik naukowy ATK, ks. prof. dr hab. J. Kałowski MIC, podjął się trudnego zadania napisania komentarza do „prawa zakonnego” katolickich Kościołów Wschodnich. Jest to pierwsze tego rodzaju opracowanie w polskiej literaturze kanonicznej, a – według posiadanych przez recenzenta danych bibliograficznych – także w literaturze światowej. Wypada również podkreślić, iż komentarz ten ukazał się w stosunkowo krótkim czasie po promulgacji (18 października 1990) Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich (dalej cyt. KKKW). Instytuty życia konsekrowanego, zwłaszcza monastyczne, mają na Wschodzie bardzo bogatą tradycję, tam zresztą znajduje się ich „kolebka”. Normatywnym tego wyrazem jest fakt, że obecny KKKW poświęca im stosunkowo dużo kanonów: 410-572. Dokonanie ich poprawnej interpretacji wymaga poważnych kwalifikacji naukowych i dobrej znajomości złożonych instytucji wschodniego prawa zakonnego.